

"ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח"*

"זְכַרְתִּי יָמִים מְקֻדָּם" (תהילים קמג,ה), איך ישבנו "בְּשֶׁבֶת תְּחַכְּמֵנִי" (שמ"ב כג,ח), בבית הדין האזורי בירושלים שבע שנים רצופות, וכדרכי תמיד הייתי אומר: "שבע שנים הטובות" (בראשית מא,כו). אדם יושב בבית הדין עם חבריו בבית הדין יותר ממה שיושב עם בני ביתו. ואם זה בנעימות, כמו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימים זה לזה בהלכה, אשריהם, מה טוב חלקם. אבל אם חס ושלום מתווכחים ויכוחי סרק, חלילה וחס, השכינה בורחת משם: "בְּרַח דוֹדֵי ודָמָה לָךְ לְצַבִּי" (שיר השירים ח,יד). וכשיושבים ומנעימים זה לזה בהלכה, שכינה שרויה ביניהם: "אֲלֵהִים נִצָּב בְּעֵדַת אֵל, בְּקָרֵב אֲלֵהִים יִשְׁפֹּט" (תהילים פב,א). ובאותן שבע שנים, לא היה במ חלילה וחס שום קנטור. הכל היה תורה לשמה, ופסקי הדין שלנו היו כולם על פי רוב תואמים ביחד.

איש אמת ענווה וכבוד

גם כשהיינו בבית דין הגדול יחד חמש-שש שנים, הכל היה כמו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימים זה לזה בהלכה, כדברי הגמרא בסנהדרין (כד ע"א). הכל מתוך כבוד הדדי, הכל בדרך ארץ, הכל בענווה. זהו הרב המנוח, שהיה נעים הליכות, מלא בענווה, "שייף עייל שייף נפיק ועסיק באורייתא תדירא, ולא היה מחזיק טיבותא לנפשיה". דברי הגמרא הידועה במסכת עבודה זרה (כ ע"ב): "זריזות מביאה לידי זהירות. זהירות מביאה לידי טהרה. טהרה מביאה לידי קדושה. קדושה מביאה לידי חסידות. חסידות מביאה לידי ענווה, הא למדת שענווה גדולה מכולם, כי אין למעלה מענווה. כשמנעימים זה לזה בהלכה, כל אחד דורש כבודו של חברו ומתנהג עמו בענווה. הענווה היא לא רק בינו ובין המקום. אלא הענווה היא בין אדם לחברו. כך אמר רבי לויטס איש יבנה: "מאוד מאוד הוי שפל רוח לפני כל אדם, שתקות אנוש רמה" (אבות ד,ד). מאוד מאוד כותב הרמב"ם (הלכות דעות ב,ג) בכל המידות הטובות צריך לבחור את שביל הזהב, לא להיות קיצוני מכאן ולא קיצוני מכאן, אלא ללכת בדרך האמצעית, חוץ מענווה, שלא מספיק שאדם יהיה עניו, שילך באמצע, אלא עד קצה האחרון.

"וְהָאִישׁ מִשֶּׁה עָנִיו מְאֹד, מְכַל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה" (במדבר יב,ג). לא כתוב עניו. [אלא] "עניו מאד". ולכאורה יפלא: אם התורה משבחת את משה רבנו, שהוא עניו

* דברי הספד שנשא הגר"ע יוסף זצ"ל במלאת שנה לפטירת הגר"י קאפח זצ"ל. ביום יח בתמוז תשס"א, ונערכו ע"י ר' חננאל הלוי יצ"ו. המערכת מודה לר' אליהו יונתני יצ"ו על סיועו להשלמת הדברים. הערות, כותרות ומראי מקום ניתוספו ע"י המערכת.

מאוד, ובא רבי לויטס ואומר: "מאוד מאוד הוי שפל רוח". הוסיף תוספת, ה"מאוד". וכי רבי לויטס רוצה שנהיה ענווים יותר ממה רבנו? הייתכן?! אלא רבי לויטס נאה דורש ונאה מקיים. מה כתוב בסוף הפסוק? "עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה". למה הפסוק מאריך כל כך? וכי איננו יודעים שהאדם ודאי על פני האדמה? וכי מישוהו חשב שהאדם על פני רקיע השמים? אלא אדם, שהוא שפל, שפל רוח, שייף עייל שייף נפיק, ומתנהג בענווה, הוא אדם על פני האדמה, שמכופף את קומתו. אדם כזה מקיים, "מאוד מאוד הוי שפל רוח", ומשה רבנו היה עוד מאוד אחד, שהם שלושה מאוד: "מאד מכל האדם אשר על פני האדמה".

הגמרא אומרת במסכת חולין (פט ע"א) על הפסוק "לא מרַבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חֶשֶׁק ה' בְּכֶם וַיִּבְחַר בְּכֶם, כִּי אַתֶּם הִמְצַעְטֶם מִכָּל הָעַמִּים" (דברים ז, ז). וכי מה הכוונה? למה אני חושק בכם? למה אני אוהב אתכם? מפני שאני חולק לכם גדולה, ואתם משפילים עצמכם לפניי. אברהם אבינו, חלקתי לו גדולה, "עֲמֹק שָׁוָה הוּא עֲמֹק הַמֶּלֶךְ", עמק שהושוו כל מלכי מזרח ומערב ועשו אותו למלך להם, מלך מלכים. והוא מה אומר: "הִנֵּה נָא הוֹאֲלֹתִי לְדַבָּר אֶל אֲדֹנָי, וְאָנֹכִי עֹפֵר וְאֶפֶר" (בראשית יח, כז). אתה עפר ואפר? אתה מלך מלכים! "נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכָנוּ" (בראשית כג, ו), והוא בכל זאת משפיל את עצמו ואומר: "ואנכי עפר ואפר".

דוד המלך, נתתי לו כוח. מצביא דגול. בכל המערכות שלו הוא חוזר כשהוא נוצח. "יָמִין ה' רֹמְמָה, יָמִין ה' עֹשֶׂה חַיִּל" (תהילים קיח, טז). ומה הוא אומר? "וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ" (תהילים כב, ז), "ה' לֹא גָבַהּ לִבִּי וְלֹא רָמוּ עֵינַי, וְלֹא הִלְכֹתִי בְּגִדְלוֹת וּבִנְפֻלָּאוֹת מִמְּנִי" (תהילים קלא, א). כך שאני חולק לכם גדולה וכבוד, ואתם משפילים עצמכם לפניי. לכן אני, הקב"ה, אוהב את הענווים. אני אוהב את "דַּבָּא וְשִׁפְל רֹחַ" (ישעיהו נז, טו), "גְּבִהַ עֵינַיִם וְרָחַב לִבָּב" (תהילים קא, ה) שנאוך. איננו יכולים לדור בעולם אחד. הענווה, המידות הטובות של האדם, האצילות שלו, זה חשוב אצל הקב"ה. גם אם הוא לומד תורה עם ענווה, שלא מגביה את עצמו במה שהוא לומד תורה ויודע הרבה תורה, ואפילו הכי תמיד "ונפשי כעפר לכל תהיה" (ברכות יז ע"א). ולכן הגמרא ממשיכה שם בחולין ואומרת: גדול מה שנאמר במשה רבנו יותר ממה שנאמר באברהם אבינו. משה רבנו מה אמר? "וַיִּנְחֲנוּ מָה" (שמות טז, ז). כלום. לא אפר ולא עפר ולא כלום אנחנו. ואילו באברהם כתוב: "וְאָנֹכִי עֹפֵר וְאֶפֶר" (בראשית יח, כז). אם כן, מה שנאמר במשה רבנו יותר חשוב מאברהם. וכי רבותינו רוצים לומר שמה יותר גדול מאברהם? מה הכוונה בדבריהם?

נספר מעשה שהיה עם הגאון המפורסם רבי יונתן אייבשיץ בדורו. היה יחיד בדורו, גאון עולם, והוא נבחר לשמש כרבה הראשי של המבורג בגרמניה, והוא היה בפראג, והיה מגיד מישרים, והזמינו אותו לבוא לקבל את המשרה של הרב הראשי. באותו הזמן, לא היה תחבורה כמו היום, והיה נוסע באיזה רכבת "טרנטה", מגיע לאיזה מקום, ופעם יורד, ועוד פעם עולה, וכן על זה הדרך. ערב כיפור הגיע לעיירה אחת סמוכה לעיר

המבורג, כי חשב שהוא כבר לא יוכל להגיע להמבורג לפני כיפור, לכן שבת בעיירה הקטנה הזו. בצהריים, לקח איתו את המחזור להתפלל מנחה, ובמנחה כידוע אומרים "על חטא" בווידי הגדול, כמו שנזכר בגמרא. והנה נזדמן לו, ועמד על ידו איש זקן קשיש אחד שהיה בקי בשפה הגרמנית, הוא מתרגם כל מילה ומילה שאומר בתפילה לגרמנית, וכשהגיע ל"על חטא", התחיל לומר "על חטא", קורא אותו בעברית בלשון הקודש, וחוזר ומתרגם אותו בגרמנית, ובאיזה בכיות ובאיזה דמעות שלישי. והרב שעמד על ידו חש בדמעותיו של האיש, והוא עצמו התרגש והתחיל גם הוא להוריד דמעות. ולשיא הגיע כשהגיע בסוף הווידי "אלוהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי, ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי. עפר אני בחיי, קל וחומר במיתתי. הרי אני לפניך ה' אלוהי ככלי מלא בוש וכלימה". ואיזה בכיות ודמעות כנחל. והרב אחריו, גם כן התחיל לבכות. והוא היה מרים קצת את קולו, והרב היה שומע. כשגמר להתפלל, והנה השמש מיד שואל אותו: אדוני הרב, איפה אתה יושב ביום הכיפורים? השיב הרב: היכן שישב הזקן הזה, כי אני רוצה על ידו. מאוד התפעלתי מהתפילה שלו. השמש אמר: טוב, תשב על ידו. בליל יום הכיפורים, כל התפילה בבכיות דמעות שלישי. הרב מאוד מאוד התפעל מהתפילה שלו. למחרת בבוקר, עוד יותר התפעל. בתפילת שחרית, "על חטא" באיזה בכיות ודמעות שלישי. והרב בוכה יחד אתו. גמרו להתפלל, הוציאו ספר תורה, הזמינו שישה עולים ביום הכיפורים: הזמינו ראשון, שני, שלישי, רביעי. בא הגבאי של בית הכנסת והזמין את הישיש הזקן הזה לעלות חמישי, ואמר: יעלה חמישי. הזקן הישיש עמד על רגליו. התחיל להסתכל עליו מכף רגלו ועד קדקדו, כאילו לא ראה אותו מעולם, ופתח את פיו: הדיוט, טיפש, שוטה, מי שם אותך גבאי?! אתה רוצה לתת לי רק חמישי, ואת פלוני הזמנת שלישי, ואת פלוני הזמנת רביעי – מי שם אותך גבאי?! ספר תורה פתוח, והקהל רוצים להתפלל לגמור את הקריאה, והגבאי הזה מרגיש מסכן, קיבל את העלבון שלו, ושתק ולא הגיב. הלך והזמין מישהו אחר שיעלה חמישי. היחיד שהשתומם בדבר הזה היה רבי יונתן אייבשיץ, השכן של אותו זקן וישיש, שראה היאך הוא צועק וצורח בקול רם. על מה? שלא נתנו לו עלייה מכובדת. אבל על זה צריך לצעוק? השתומם מאוד, ואחרי שגמרו את קריאת התורה, הכריזו על הפסקה עשר דקות כדי שיחליפו כוח. הרב מצא זמן שיוכל לדבר אתו, ואמר לו: רבוננו של עולם, אתה אמרת בתפילה: "עפר אני בחיי, קל וחומר במיתתי. הרי אני ככלי מלא בוש וכלימה", ואתה ככה צרחת על הגבאי וביישת אותו ברבים?! איפה הענווה שלך? איפה ה"עפר אני בחיי"? תמיד לא שמים לב למה שאומרים, אבל אתה אמרת את זה שניים מקרא ואחד תרגום בגרמנית ובבכיות בדמעות שלישי. מיד אמר אותו זקן: אני מתפלא עליך, אדוני הרב, איזה שאלה אתה שואל. כשאמרתי, למי אמרתי? להקב"ה "אלוהי עד שלא נוצרתי איני כדאי". "אלוהי", זה הקב"ה. בפניך הקב"ה ודאי אני כלום, אני עפר, אני ככלי מלא בוש וכלימה, אבל בפני הגבאי הטיפש הזה, ההדיוט הזה, מי הוא בכלל? באותה שעה, אמר רבי יונתן: עכשיו הבנתי דברי הגמרא: גדול מה שנאמר במשה רבנו ממה שנאמר באברהם. לא חלילה להשוות בין אברהם למשה. משה רבנו דיבר אל העם אחר "נִיְלוֹנוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן" (שמות טז, ב) הוא מדבר אתם,

ואמר להם "ונחננו מה". אנחנו כלום. ואילו אברהם אבינו דיבר עם הקב"ה: "הֲנִי נָא הוֹאֲלָתִי לְדַבֵּר אֶל אֲדֹנָי וְאֶנְכִי עֹפֵר וְאֶפְרָר" (בראשית יח, כז) לפני ה', ישתבח שמו, כבודו מלא עולם, מה אנחנו שווים? כולם עפר ואפר. לכן גדול מה שנאמר במשה, לא מפני שאמר "ונחננו מה", ולא אמר "עפר ואפר". אלא משה עם מי דיבר? עם תלמידיו. והוא מתרפס עמהם בענווה. זו החשיבות. שלא רק שיהא בענווה בינו ובין קונו, אלא יתנהג בענווה עם מקביליו, עם תלמידיו. זהו גדר של ענווה. כך היה הרב המנוח. תמיד התנהג בענווה, בעדינות, בנעימות. כך היה כאשר ישבנו יחד וביקרנו אחד את השני. הכל בענווה, והכל ביראת שמים, בנעימות ובאצילות.

מסירות נפש וזכות בהפצת משנת הרמב"ם

הרב התמסר כל כולו על תורתו של הרמב"ם. אם זה ב"פירוש המשנה", אם זה ה"י"ד החזקה", אם זה בשאר דבריו וחבוריו של הרמב"ם. הוא היה צמוד לו בכל דבר ודבר, להפיץ תורתו של הרמב"ם, וזכה להישגים גדולים, מה שלא זכו אחרים. שקדן היה. מתמיד היה. "לִיְלֵה פִּיּוֹם יְאִיר, פְּחִשִּׁיכָה פְּאוֹרָה" (תהילים קלט, יב). אפילו קרוב לשעת פטירתו, ישב ולמד תורה. "אָדָם פִּי יְמוֹת פְּאֵהָל" (במדבר יט, יד), באוהלי חכמים, עליו השלום.

גדולתו בפטירתו במיתת נשיקה

כל כך אני התפעלתי שביום פטירתו, כפי שסיפרו לי, נכנסה רעייתו אליו בשעה שהוא יושב ולומד, והוא אמר להם: היום הוא נפטר. הודיע להם מראש. הוא ידע שהוא נפטר. נכנסה רעייתו בשעה שתיים-עשרה בלילה, ראתה אותו וספר פתוח לפניו, יושב ולומד, לא הפריעה לו, עזבה אותו. בשעה שתיים, וכבר נפטר. עד סמוך לפטירתו, "עד זיבולא בתרייתא", ישב ועסק בתורה. זה גדולה. זה מיתת נשיקה. זו לא מיתה רגילה. ישב ועסק בתורה עד שעת פטירתו. זה מראה את גדולתו. והענווה שלו הביאה אותו לכל ההישגים הטובים האלה.¹

1 וראה מה שאמר על כך הגר"ע יוסף בכנס לזכרו של הגר"י קאפח זצ"ל בשנת תשס"ג. הביא דבריו הרב אברהם חמאמי במבוא לשו"ת הריב"ד, ירושלים תשס"ט, עמ' 34: "לא לחנם זיכה אותו הקב"ה למיתה כזו, לא כל אחד זוכה לזה [...] עד השעה האחרונה יושב ולומד תורה, איפה יש דבר כזה, עד הרגע האחרון לא כהתה עינו ולא נס ליחו. בשעה שתיים עשרה בלילה יושב ולומד ספרים פתוחים לפניו. אני כל פעם ששומע את זה, כל פעם שזוכר את זה, כל גופי רועד, מי יודע ה' יזכנו למיתה כזו, כמו שאמר לו הקב"ה למשה רבנו: "כאשר מת אהרן אחיך" (דברים לב, ג) – מיתת נשיקה. לא כל אחד זוכה לכך".

זכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. להסביר את דברי הרמב"ם, את תורת הרמב"ם. אחד מהדברים של פסק הרמב"ם, שתמיד היינו תמימי דעים, זהו הדין התחייבות בדבר שאינו קצוב.

בעל ואישה עושים הסכמים, ויש להם ילדים. הבעל אומר שייתן לכל ילד כפי שיקבעו בית הדין, והוא עושה הסכם שייתן להם כך וכך סכום עם יוקר המחיה, וכשכותבים כך, זה דבר שאינו קצוב, כי שיעור המזונות פעם עולה ופעם יורד. והרמב"ם כותב שאין אדם יכול להתחייב רק בדבר קצוב, ובדבר שאינו קצוב אינו יכול להתחייב. לצערי, בתי הדין לא עושים כך, אלא לוקחים את ההסכם שלהם ועושים אותו כמו 'הלכה למשה מסיני', ועל פי זה קובעים. אנחנו לא היינו כל כך מרוצים מהדבר הזה. היינו תמימי דעים בדבר הזה, וכבר הארכתי בזה בספרי שו"ת "יביע אומר"² והרב ע"ה בענווה שלו היה צמוד לדברים האלה, והיה מקבל את הכל באהבה. חבריי לא היו עצובים מזה, אבל אנחנו מה נעשה. וכי נכפה דעתנו על אחרים ?!

ידוע מה שכותב האדמו"ר מקוצק על דברי הגמרא (עיי' ירושלמי ברכות פ"ט ה"א), האומרת כשם שאין פרצופיהם שווים כך אין דעותיהן שוות. פירושו: אם אני רואה את חברי, העיניים שלו לא דומות לעיניים שלי. האף שלו לא דומה לאף שלי. אני אכעס עליו שכולם יצאו ככה. ודאי שלא. כך אין דעותיהן שוות, אפילו שדעת חברי לא כמו דעתי, אני מכבד אותו. יש לי כבוד לזולת. ולכאורה, למה הוא לא אומר כמו דעתי. על זה אני כועס עליו, אבל לא כועס, כי כשם שאין פרצופיהם שווים, אין דעותיהם שוות.

בבית הדין היינו "שבת אחים גם יחד" ממש. היינו באחוה, אהבה ואחוה, שלום ורעות. וזהו מוסר השכל לכל בתי הדין, שהרבה פעמים נחלקים ודעותיהם לא שוות, זה אומר בכה וזה אומר בכה, אף על פי כן יש להתייחס בכבוד בחן ובדרך ארץ, לא לצעוק ולא להרים קול. מנעימים בהלכה זה הלכה אני כך מבין ואתה כך מבין, והתורה פסקה "אחרי רבים להטות". אם יש רבים, הולכים כמו דעת הרבים, ובוודאי אין מקום לכעס.

מה שאני יכול לומר על הרב המנוח, "צַר לִי עֲלֶיךָ אָחִי [...] נְעַמְתָּ לִי מְאֹד" (שמ"ב א,כו). היינו כל כך באהבה ואחוה. הכל בכבוד ובדרך ארץ. חבל על דאבדין ולא משתכחין. הרבה עשה בחייו בשביל תורתו של הרמב"ם. ודאי שהרמב"ם יוצא לקראתו בעולם האמת, כמו שכתוב בגמרא: "אמר רבא: כי שכיבנא, רבי אושעיא נפק לוותי, דמתריצנא כוותיה" (בבא קמא קיא ע"ב). היה מתרץ המשנה כמותו. כך מי שעושה דעתו בדברי הרבנים הגאונים, קדמונינו הקדושים והטהורים, שכל דבריהם אמת וכל דבריהם תורה, מי שמשתדל לישב דבריהם ותורתם, איך אמר רבן יוחנן בן זכאי: "פנו כלים מפני הטומאה, והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא" (ברכות כח ע"ב). רבן

2 ראה שו"ת יביע אומר, חלק ג, חשן משפט סימן ד-ה.

יוחנן בן זכאי הרביץ תורה בישראל ביבנה שלא תשתכח תורה מישראל. חזקיהו מלך יהודה, לא היה מלך כמוהו שהרביץ תורה בישראל, פנו מקום לחזקיהו מלך יהודה.

כך המנוח, כל ימיו יגע בעשר אצבעותיו להפיץ תורתו של הרמב"ם. אין ספק שהרמב"ם מעריץ אותו, מחבב אותו. אתה עסקת בתורתך, כל מה שיגעתי בחיי, אתה באת והפצת. תהא דעתו כמוהו. תהא נפשו צרורה בצרור החיים (ע"פ שמ"א כה, כט). נפשו תעמוד על כל בני משפחתו, שיעלו מעלה מעלה בתורה. וגם כל הקהל הקדוש הזה, שבאו לחלוק כבודו האחרון, ה' ישלם חלקכם אלף פעמים, ויברך אתכם, ויפתח לבבכם, בימיכם ובימינו תיושע יהודה (ע"פ ירמיהו כג, ו), וישראל ישכון לבטח, "וְיָשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקַט וְשָׁאַן וְאֵין מְחָרִיד" (ירמיהו ל, י). נזכה לגאולה שלמה. ו"מְלָאָה הָאָרֶץ הַעֲבָ אֶת ה' פְּמִים לְיָם מְכֹסִים" (ישעיהו יא, ט). אמן ואמן.